

2.6. POTRZEBY BIO-PSYCHO-SPOŁECZNE CZŁOWIEKA STAREGO

Życie człowieka w minionym stuleciu wydłużyło się prawie o połowę. Z tej to przyczyny kraje przede wszystkim Europy demograficznie starzeją się. Zwiększająca się liczba osób starych dotyczy również Polski. Stwarza to konieczność zainteresowania się tą najstarszą generacją.

W obecnej sytuacji gerontologia jest „wyzwaniem dla przyszłości”, które należy podjąć. Jednym z pierwszych etapów powinno być dokładne zbadanie tej grupy społecznej. Może okazać się, że współczesny senior to nie tylko niewymagający starszek, ale człowiek dążący do zabezpieczenia swoich potrzeb zdrowotnych, psychicznych i społeczno-bytowych w takim samym stopniu jak młody.

Próbę poznania potrzeb bio-psycho-społecznych człowieka starego właśnie podjęto w tej pracy.

W ocenie potrzeb starszej osoby obserwuje się podobnie jak w innych naukach społecznych odwoływanie się do subiektywnych odczuć, które są wyznacznikami w dążeniu do realizacji swoich potrzeb. Natomiast dążenie i jakość realizacji potrzeb bio-psycho-społecznych wpływają na jakość życia człowieka starego.

Znajomość potrzeb i problemów ludzi starych jest pomocna w wyznaczaniu kierunków działania w polityce zdrowotnej, ekonomicznej i społecznej. Ponadto w życiu codziennym będziemy rozumieć motyw i zachowanie naszych dziadków, którzy powinni być obdarzeni przez nas ogromnym szacunkiem, uznaniem, a przede wszystkim miłością.

Jakość życia (Quality of Life, QOL) czyli poczucie satysfakcji człowieka wynika ze świadomości zaspokojenia własnych potrzeb oraz postrzegania możliwości osiągnięcia pełni rozwoju jednostkowego i społecznego¹. Taka koncepcja jakości życia obejmuje w sposób holistyczny wielowymiarowość i różnorodność potrzeb człowieka.

Współcześni psychologowie zgodni są, co do tego, że potrzeba jest czynnikiem dynamizującym zachowanie ludzi, a czynniki dynamizujące organizm tkwią w samym organizmie². Potrzeba najczęściej definiowana jest przez psychologów „jako proces powstający pod wpływem zakłócenia wewnętrznej równowagi ustroju, ukierunkowujący i popychający od wewnątrz do wykonania działań, które przywracają tę równowagę”³.

Zdolność utrzymania stałości środowiska wewnętrznego nazwał fizjolog i psycholog amerykański Walter Cannon mianem homeostazy. Pawłow właściwość tę określił „zdolnością do samoregulacji”. Do koncepcji samoregulacji nawiązuje N. Cameron (1947), który potrzebę uważa za „stan niestabilnej lub zaburzonej równowagi w zachowaniu się organizmu, przejawiający się zwykle jako nasilająca się lub przedłużająca czynność i napięcie”. W podobny sposób potrzeba pojmowana jest przez Kurta Goldsteina (1939), który wyjaśniając zasadę „realizacji siebie” (self-actualization) twierdzi, że jest to „stan pewnego niedoboru, który osobnik stara się uzupełnić”. Natomiast D. W. McKinnon (1948) uważa, że potrzeba jest wewnętrznym napięciem, które dynamizuje i ukierunkowuje działanie człowieka skierowane na osiągnięcie celu lub podniecie⁴.

¹ Z. Słońska, M. Misiuna, *Promocje Zdrowia. Słownik podstawowych terminów*, Warszawa 1993, s. 17.

² K. Obuchowski, *Psychologia potrzeb ludzkich*, Warszawa 1983, s. 73.

³ K. Obuchowski, *Psychologia potrzeb...*, s. 78.

⁴ K. Obuchowski, *Psychologia potrzeb...*, s. 79.

⁵ K. Obuchowski, *Psychologia potrzeb...*, s. 79.

Lidia Wołoszynowa wymienia kilka cech wspólnych potrzebom. „Potrzeba jest zawsze potrzebą czegoś, czyli posiada swój przedmiot, jakąś rzecz materialną lub wynik jakiegoś działania. Potrzeby [...] wymagają dla swego zaspokojenia określonych warunków zewnętrznych. Każda potrzeba nabiera konkretnej treści w zależności od tego, w jakich warunkach i w jaki sposób bywa zaspokajana. [...] Określone potrzeby mają właściwość odnawiania się, ponownego zjawiania. Dotyczy to zwłaszcza potrzeb elementarnych. [...] Ta zdolność odnawiania się potrzeb stwarza możliwości dla ich kształtowania, rozwijania i treściwego wzbogacania. Wreszcie wspólnie wszystkim potrzebom jest to, że ich rozwój dokonuje się przez zmianę w zespole przedmiotów, które zaspokajają daną potrzebę i zmiany w sposobach ich zaspokajania”⁶.

Jednym z najczęściej spotykanych w literaturze podziałów potrzeb jest ten, który dzieli je na biologiczne, psychiczne, indywidualne i społeczne. Zaspokojenie potrzeb biologicznych uważanych za pierwotne i wrodzone jest niezbędne do utrzymania organizmu przy życiu, np. potrzeba tlenu, pokarmu, snu i inne. Do grupy potrzeb psychicznych indywidualnych należą takie jak: potrzeba poznania, sukcesu. Potrzeby indywidualne dotyczą każdego człowieka, chociaż nie dla każdego są one takie same. Do potrzeb grupowych czyli społecznych zaliczamy potrzebę kontaktów społecznych, uznania, wrażeń, przeżyć, itp.

Dyskusja nad interpretacją samego pojęcia „potrzeby” jest wielka, jednak nie mniejsza jest ta, która dotyczy sposobów zaspokajania potrzeb. Każdy z doświadczenia wie, że człowiek posiada pewną hierarchię własnych potrzeb i w sposób indywidualny je zaspokaja.

Według teorii potrzeb A. H. Masłowa istnieje sześć grup motywów hierarchicznie uporządkowanych, graficznie przedstawionych w postaci piramidy. U jej podstawy leżą potrzeby biologiczne (związane z przemianą materii, np. potrzeba tlenu, wody, pożywienia, wydalania). Po ich zaspokojeniu pojawiają się następne, tj.: potrzeby wyższego rzędu wg kolejności: potrzeba bezpieczeństwa (ochrona przed przykrościami fizycznymi), potrzeba przynależności i miłości, potrzeba akceptacji przez grupę (uznania), potrzeba samorealizacji, potrzeba wiedzy i potrzeba rozumienia⁷.

Człowiek własne potrzeby zaspokaja w sposób indywidualny dla siebie zrozumiały i podporządkowany swoim motywom działania. „Indywidualizacja to zjawisko polegające na tym, że ludzie, zaspokajając swoje potrzeby w różnych warunkach i przy różnych własnych umiejętnościach, uczą się różnych technik działania mających zapewnić im zaspokojenie ich potrzeb”⁸.

Problem

Oceńając trzeci wiek – jesień życia zadajemy sobie pytanie: „Dlaczego starość jednych ludzi bywa dobra, innych zaś zła?” Odpowiedź nie jest łatwa, na pewno jednak problem nie ogranicza się do stopnia zaspokojenia przez otoczenie potrzeb człowieka w podeszłym wieku. Tak zwana dobra lub zła starość zależy od współdziałania wielu czynników – fizjologicznych, psychologicznych i środowiskowych.⁹ W tym kontekście interesujące wydaje się to jak sami ludzie starzy patrzą na siebie i jak oceniają swoją sytuację. Wskazane jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Jakie są w ich opinii potrzeby seniorów? Jaka jest hierarchia tych potrzeb?

Odpowiedzi na te pytania ma dostarczyć badanie.

Metoda:

W celu przeprowadzenia badań sondażowych dostosowano techniki badań w postaci ankiety i wywiadu nieskategoryzowanego.

W realizacji badań pedagogicznych pomogły wybrane odpowiednio do technik – narzędzia badawcze:

- kwestionariusz ankiety,
- dyspozycje do rozmowy.

Pytania do kwestionariusza ankiety opracowano w grudniu 2001r. Ankietę przeznaczono dla kuracjuszy w wieku powyżej 60 roku życia. W jej wstępie zamieszczono dane osobowe (wiek, płeć), natomiast w części właściwej zawarto pytania dotyczące oceny potrzeb respondentów.

W kwestionariuszu ankiety wykorzystano układ pytań zamkniętych z kaferią koniunktywną i dysjunktywną. Ankieta była anonimowa, poprzedzona prośbą o szczerą odpowiedź i instrukcją dotyczącą wypełniania kwestionariusza.

⁶ L. Wołoszynowa, *Psychologia ogólna i rozumienie w zarysie*, Warszawa 1966, s. 52.

⁷ J. Bogusz, *Encyklopedia dla pielęgnarek*, Warszawa 1990, s. 393.

⁸ K. Obuchowski, *Psychologia potrzeb ludzi*, Warszawa 1983, s. 96.

⁹ M. Susulowska, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989, s. 330.

Osoby badane:

Badania dotyczące potrzeb starszego człowieka i ich realizacji prowadzone były w lutym i marcu 2002 r. w Sanatorium „Energetyk” w Inowrocławiu.

W przeprowadzeniu wywiadów i gromadzeniu wyników badania uczestniczyły osoby mające bezpośredni kontakt – ze względu na pełnione role zawodowe- z wskazanymi respondentami.

W wyniku przeprowadzenia badań zebrano 45 kwestionariuszy i do zbiorowego zestawienia zakwalifikowano 40 ankiet. W tabelach 1–2 i na wykresach 1–3 przedstawiono charakterystykę badanej grupy 40 osób z uwagi na:

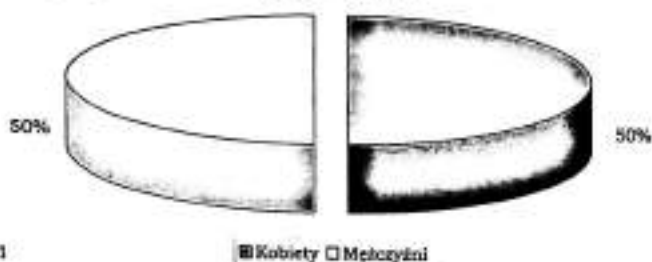
1. płeć (tabela 1, wykres 1),
2. wiek (tabela 2, wykres 2, 3)

Tabela 1. Rozkład badanej populacji ze względu na płeć

Płeć	N	%
Kobiety	20	50
Mężczyźni	20	50
Razem	40	100

Źródło: własne

Wykres 1. Charakterystyka procentowa badanej populacji wg płci

Źródło: Dane z tabeli 1

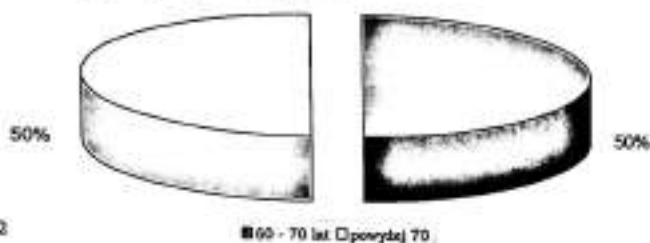
Wśród przebadanej populacji seniorów (N=40) połowę stanowiły kobiety i połowę mężczyźni.

Tabela 2. Rozkład wiekowy badanej populacji z uwzględnieniem płci badanych.

Wiek w latach	Mężczyźni		Kobiety		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
60–70	10	25%	10	25%	20	50%
powyżej 70	10	25%	10	25%	20	50%
Razem	20	50%	20	50%	40	100%

Źródło: własne

Wykres 2. Charakterystyka populacji wg wieku (ogółem)

Źródło: Dane z tabeli 2

Wykres 3. Charakterystyka populacji wg wieku i płci badanych

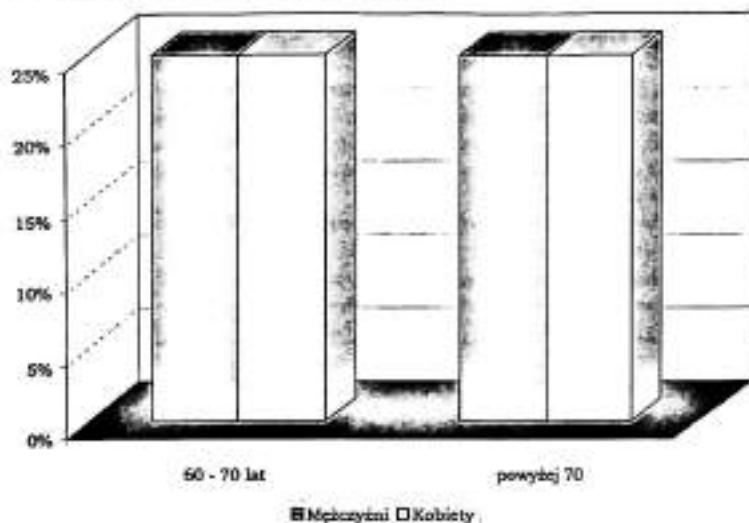
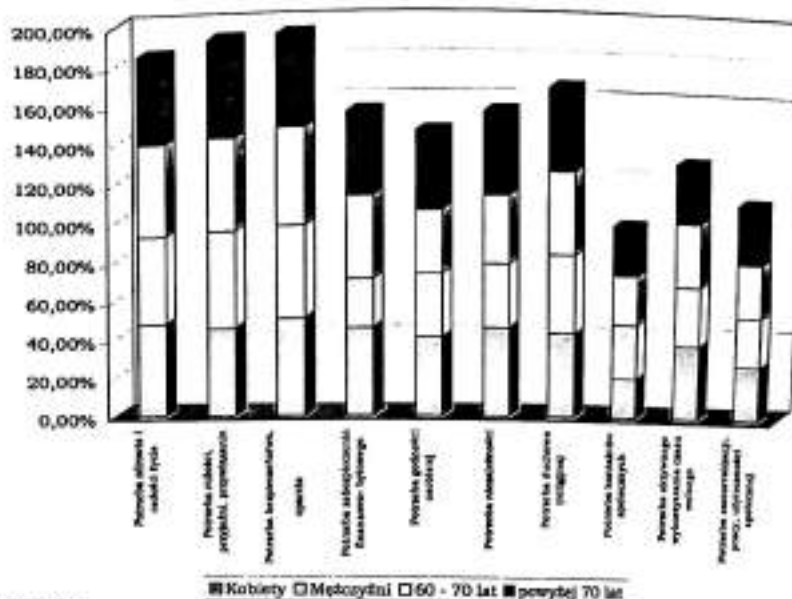

Tabela 3. Charakterystyka oceny odczuwania ważności własnych potrzeb przez seniorów

Odczuwane potrzeby	Kobiety		Mężczyźni		Razem	60-70 lat		powyżej 70 lat		30 latów					
	1-5	6-10	1-5	6-10		1-5	6-10	1-5	6-10						
Potrzeba bezpieczeństwa, oparcia	19	47,50%	1	2,50%	20	19	47,50%	1	2,50%	20	47,50%	1	2,50%	20	47,50%
Potrzeba miłości, przyjaźni, przywiązania	18	45,00%	2	5,00%	20	19	47,50%	1	2,50%	20	50,00%	0	0,00%	20	50,00%
Potrzeba zdrowia i radości życia	20	50,00%	0	0,00%	20	19	47,50%	1	2,50%	20	50,00%	0	0,00%	20	50,00%
Potrzeba zabezpieczenia finansowo-bytowego	13	32,50%	2	5,00%	15	17	42,50%	3	7,50%	20	50,00%	3	7,50%	20	50,00%
Potrzeba duchowa (religijna)	16	40,00%	4	10,00%	20	13	32,50%	7	17,50%	20	50,00%	4	10,00%	20	50,00%
Potrzeba niezależności	26	65,00%	2	5,00%	28	14	35,00%	6	15,00%	20	50,00%	3	7,50%	20	50,00%
Potrzeba godności osobistej	17	42,50%	3	7,50%	20	17	42,50%	3	7,50%	20	50,00%	3	7,50%	20	50,00%
Potrzeba samorealizacji, pracy, użyteczności społecznej	8	20,00%	12	30,00%	20	11	27,50%	9	22,50%	20	50,00%	10	25,00%	20	50,00%
Potrzeba kontaktów społecznych	15	37,50%	5	12,50%	20	13	32,50%	7	17,50%	20	50,00%	8	20,00%	20	50,00%
Potrzeba aktywnego wykorzystania czasu wolnego	11	27,50%	9	22,50%	20	11	27,50%	9	22,50%	20	50,00%	12	30,00%	20	50,00%

Źródło: własne

Wykres 4.

Źródło: Dane z tabeli 3

Z powyższej tabeli i wykresu wynika, że najważniejszą potrzebą dla zdecydowanej większości zarówno dla kobiet i mężczyzn, w wieku 60–70 lat i powyżej 70 r.ż. jest potrzeba zdrowia i radości życia (97,5%).

Podobnie oceniane są potrzeby miłości, przyjaźni, przywiązania (87,54%) badanej populacji i potrzeba bezpieczeństwa i oparcia 92,5%. Minimalnie niżej klasyfikowane są potrzeby zabezpieczenia finansowego (ze względu na wiek i płeć – 85%) i potrzeba godności ludzkiej (82,5% – uwzględniając płeć i 85% – uwzględniając wiek).

Stopniowo obniża się wartość następujących potrzeb:

- niezależności (77,5% i 75%),
- duchowo-religijne (72,5% i 72,5%),
- kontaktów społecznych (67,5% i 62,5%),
- aktywnego wypoczynku (52,5% i 57,5%),
- samorealizacji i użyteczności społecznej (47% i 50%).

WNIOSKI

W określeniu najważniejszych potrzeb w życiu starszego człowieka nie zauważa się generalnych różnic ze względu na płeć badanych, a dążenia w kierunku realizacji własnych potrzeb oceniane są wysoko lub przeciętnie.

Człowiek stary nie ma kłopotów z określeniem własnych potrzeb priorytetowych.

Otrzymane wyniki badań potwierdzają, iż zdrowie i radość życia, a także potrzeba bezpieczeństwa są u ludzi starych potrzebami priorytetowymi. Z bezpieczeństwem i oparciem wiąże się następna bardzo ważna potrzeba, tj. zabezpieczenie finansowo-bytowe.

Barbara Szatur-Jaworska (1986), badając zjawiska najbardziej dokuczliwe dla ludzi starszych otrzymała podobne wyniki. Do najbardziej dokuczliwych zjawisk, a tym samym wyrażające daną potrzebę osoby badane zaliczyły: utratę sprawności fizycznej i konieczność korzystania z pomocy innych ludzi, czyli potrzeba dobrego stanu zdrowia i sprawności ruchowej (28,7% wskazań), samotność, czyli potrzeba kontaktów społecznych, przynależności, użyteczności (21,5%), trudną sytuację materialną, czyli potrzeba niezależności (17,6%), brak szacunku dla starości, czyli potrzeba uznania i szacunku (11,5%) oraz złe warunki mieszk.

kaniowie (10,1%)¹⁰. Poza tym sygnalizowano niemożność zaspokojenia potrzeb psychicznych, np. potrzeba miłości, oparcia, przynależności (15,9%), kontaktów społecznych (14,3%), potrzeba uznania i uczestnictwa w życiu społecznym (6,8%)¹¹.

Pośród różnorodnych potrzeb seniorzy bardzo często wymieniaли potrzebę dobrego zdrowia i utrzymania sprawności fizycznej. To, że potrzeba utrzymania dobrego zdrowia wybija się przed inne ma swoje podstawy w zmianach jakże zaczynają się dokonywać w organizmie starego człowieka.

„Biologiczne starzenie się to obok starzenia się psychicznego i społecznego jeden z 3 głównych procesów starzenia się człowieka. Odnosi się do funkcjonowania ciała jednostki na przestrzeni czasu i pojawiających się zmian w funkcjonowaniu fizjologicznym; proces ten cechuje stopniowe wygasanie funkcji poszczególnych narządów i układów, przy jednoczesnym wykorzystaniu mechanizmów kompensacyjnych, które umożliwiają zachowanie stałości środowiska wewnętrznego (homeostazy), a tym samym zachowania życia, jednakże wraz z zaawansowaniem starzenia możliwości kompensacyjne maleją, zmniejsza się prawdopodobieństwo zachowania życia, a wzrasta prawdopodobieństwo śmierci; w późnej starości nawet niewielkie bodźce zewnętrzne mogą doprowadzić do nieodwracalnych zaburzeń homeostazy i do śmierci, tym m.in. tłumaczy się gorsze rokowanie chorób w późnej starości; w miarę starzenia się ciało człowieka doświadcza zmian w podstawowych układach (np. kostno-szkieletowym, oddechowym, krążenia), zmniejszając się możliwości percepcji zmysłowej (wzrokowej, słuchowej), zatem proces starzenia się w sensie biologicznym powoduje powolną inwolucję i pogarszanie stanu ciała¹². Kolejne potrzeby zgłaszane przez seniorów należą już do innych grup tzn. potrzeb psychicznych i społecznych.

„Liczne badania wykazały, że istotnie, w miarę przybywania lat postępuje redukcja aktywności w wielu dziedzinach życia i ograniczanie społecznych kontaktów. Proces ten zaznacza się w życiu zawodowym, w działalności społecznej i politycznej, a także kładzie swój cień na kontakty z najbliższymi osobami. Z drugiej jednak strony człowiek stary odczuwa potrzebę kontaktów osobistych, pragnie być potrzebnym i pełnowartościowym członkiem społeczności rodzinnej i szerszej. Jeżeli mu tego brakuje, wówczas jego życie staje się nudne i smutne. Między innymi stwierdzono, że odizolowanie człowieka starego od środowiska, z którym żył się od lat i zamknięcie go w domu dla emerytów przyspiesza jego śmierć. [...] Potrzeba łączności ze społeczeństwem, zwłaszcza z rodziną, pozostaje tak silna i żywa, że człowiek stary pragnie ją utrzymać nawet za cenę znoszenia niewygód mieszkaniowych, a nierzadko także pewnych cierpień moralnych. Potrzeba realizacji społecznej natury nie obumiera w człowieku wraz z wiekiem, tylko poszukuje innych form urzeczywistnienia się i autorzy życia społecznego winni je tworzyć. Właśnie w ich tworzeniu przejawia się rozwój życia społecznego¹³. Dlatego też „pomoc dla osób starych winna być tak zaplanowana i zorganizowana, by nie dominowała w niej postawa izolacji, ale wspólnoty, co trafnie podkreśla wyrażenie: „z człowiekiem starym, a nie dla człowieka starego”. Chodzi o to, by nie wykluczać go z całościowego życia społecznego, nie ustawić w kategorii ludzi zbytecznych, lecz wspierać go w pokonywaniu trudności właściwych jego wiekowi¹⁴.

Jednak mówiąc o pełni życia nie możemy myśleć tylko o bieżącym uczestniczeniu w relacjach społecznych. Chodzi o to, by starość była aktywna. I jak twierdzi K. Wiśniewska-Roszkowska „nie ma żadnej wątpliwości, że starość, jeśli ma być szczęśliwa, powinna być aktywna. [...] Każde dobrze wypełnione zadanie daje poczucie zadowolenia, a okres pracy zawodowej, obowiązków rodzinnych i wychowanie nowego pokolenia można ujmować jako wielkie i ważne życiowe dzieło, które, jeśli jest udane, staje się w starości źródłem szczęścia¹⁵.

Interesujące wypowiedzi chętnie odpowiadających seniorów zaskoczyły badacza. Uświadomiły one, jak indywidualny jest pogląd ludzi starych na własną starość i dążenie do życiowych celów. Czasami oczekiwania miały się z kolejnymi doświadczeniami i nadawały nadchodzącej starości inny wymiar.

Człowiek realizując swoje potrzeby biologiczne, psychiczne i społeczne decyduje o własnym życiu. Może w tym pomóc mu rodzina lub znajomi, lecz to on ostatecznie tworzy obraz własnej starości.

¹⁰ A. Zych, *Człowiek wobec starości*, Katowice 1999, s. 67.

¹¹ A. Zych, *Człowiek wobec...*, s. 68.

¹² A. Zych, *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001, s. 30.

¹³ L. Dyczerowski, *Ładzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*, Lublin 1994, s. 47.

¹⁴ L. Dyczerowski, *Ładzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*, Lublin 1994, s. 20.

¹⁵ K. Wiśniewska-Roszkowska, *Nowe życie po sześćdziesiątce*, Warszawa 1978, s. 123.

2.7. KSZTAŁCENIE MEDIALNE W PROGRAMIE EDUKACYJNYM OKREŚLANYM JAKO TWÓRCZY – WYNIKI BADAŃ JAKOŚCIOWYCH NAD POSTAWĄ I ZDOLNOŚCIAMI TWÓRCZYMI NAUCZYCIELI W KONTEKŚCIE MEDIÓW

Prezentowane wyniki są fragmentem badań realizowanych w ramach pracy doktorskiej pt. „Postawa zdolności twórcze a styl użytkowania elektronicznych mediów przez nauczycieli”. Badania jakościowe stanowiły uzupełnienie badań ilościowych. Badaniem właściwym objęto 107 nauczycieli słuchaczy Studiów Poddyplomowych „Metody komputerowe w edukacji szkolnej” realizowanych w sześciu ośrodkach akademickich w Polsce (Szczecin, Wrocław, Kraków, Łódź, Wrocławek, Kwidzyn, Bydgoszcz, Katowice). Grupa ta została wyłoniona przy użyciu: Testu Szklców i Testu Niezwykłych Zastosowań Joy’a Paula Guilforda¹ oraz Kwestionariusza Postawy Twórczej KANH Stanisława Popka². Wyróżniono cztery grupy badanych nauczycieli, których charakteryzował:

Wysoki poziom postawy twórczej przy wysokim poziomie zdolności twórczych (WPWZ),

Niski poziom postawy twórczej przy wysokim poziomie zdolności twórczych (NPWZ),

Wysoki poziom postawy twórczej przy niskim poziomie zdolności twórczych (WPNZ),

Niski poziom postawy twórczej przy niskim poziomie zdolności twórczych (NPNZ).

Celem realizowanych badań było określenie zależności między poziomem zdolności twórczych, postawą twórczą a stylem użytkowania elektronicznych mediów przez nauczycieli. W celu uzyskania wyników badań jakościowych wykorzystano Kwestionariusz twórczego programu nauczania określającym oczekiwania nauczycieli wobec programu nauczania uwzględniającego kształcenie medialne. Prezentowane wyniki odnoszą się do poglądów nauczycieli na kształcenie medialne w programie edukacyjnym określanym jako twórczy.

OCZEKIWANIA NAUCZYCIELI WOBEC PROGRAMU NAUCZANIA

Pytanie sformułowane w Kwestionariuszu dotyczyło oczekiwań nauczycieli wobec programu nauczania. Celem tak postawionego pytania było uzyskanie wiedzy na temat, czy nauczyciele widzą potrzebę wprowadzania elementów twórczości i technologii informacyjnej do programów nauczania.

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi wyróżniono 14 kategorii postulatów wobec programu nauczania. Nauczyciele badani udzielali odpowiedzi na pytanie: jakie są Pana/Pani oczekiwania wobec programu nauczania?

Zestawienie wyborów odpowiedzi z podziałem na grupy przedstawia tabela 2.

Zestawienia poczynionych przez nauczycieli wyborów kategorii przedstawione w tabelach 1,2 wskazują, że oczekiwania nauczycieli wobec programu kształcenia koncentrują się na: pragmatyzmie, możliwościach zastosowania wiedzy w praktyce, możliwościach realizacyjnych programu nauczania. Program zdaniem nauczycieli powinien być dostosowany do możliwości technicznych i finansowych szkół oraz poziomu merytorycznego i wiedzy uczniów (jak i ich możliwości finansowych i technicznych). Program powinien być okrojony z niepotrzebnych treści i wymogów.

¹ J. P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa 1978.

² S. Popok, *Kwestionariusz Twórczego kształcenia KANH*, Lublin 2000.

Tabela 1. Wyniki wszystkich grup odnośnie wybieranych kategorii

Zestawienie wyników wszystkich grup odnośnie wybieranych kategorii	
Kategoria	Wybory
1. Program powinien być skorelowany z umiejętnościami i zdolnościami uczniów, powinien rozwijać myślenie twórcze.	11
2. Program nauczania powinien zakładać odpowiednią liczbę godzin i przewidywać czas na jego realizację.	8
3. Treści nauczania powinien cechować pragmatyzm, powinny mieć one także zastosowanie w życiu codziennym.	19
4. Program nauczania powinien być dostosowany do możliwości technicznych, finansowych i merytorycznych uczniów. Powinien być realny – możliwy do zrealizowania.	19
5. Program powinien być okrojony z niepotrzebnych treści i wymagań.	17
Program powinien być dowcipny, ciekawy, łatwy, nieograniczający, rozwijający, prosty, czytelny, przejrzysty, wielostronny, pełny, konkretny, dający dobre przygotowanie merytoryczne.	12
6. Program nauczania powinien rozwijać samodzielność uczniów.	3
7. Program nauczania powinien być aktualny, by sprostać współczesnym wymaganiom i potrzebom.	6
8. Powinien ukierunkowywać i wzbogacać pracę nauczyciela, rozwijać jego innowacyjność.	9
9. Program nauczania powinien mieć sprecyzowane wymagania odnośnie doboru treści, jasne kryteria, przejrzysty układ treści (podstawowych i nadprogramowych).	4
10. Program nauczania powinien dawać nauczycielowi swobodę dotyczącą form realizacji, powinna cechować go modyfikalność, nowość, elastyczność.	9
11. Program nauczania powinien uwzględniać technologie informacyjną oraz wykorzystanie materiałów środków i pomocy dydaktycznych.	6
12. Program nauczania powinien zawierać jasne wskazówki, co do jego realizacji (opis), powinien wskazywać na zakres podstawowych treści podzielonych dokładnie na jednostki lekcyjne.	4
13. Brak odpowiedzi	17

Tabela 2. Zestawienie kategorii w grupach – odpowiedzi na pytanie: jakie są Pana/Pani oczekiwania wobec programu nauczania?

Kategoria	NPW	NPNZ	WPWZ	WPNZ
1	5	1	3	2
2	1	0	3	4
3	6	5	4	4
4	5	4	5	5
5	8	4	3	2
6	3	2	3	4
7	1	0	1	1
8	1	1	3	1
9	1	2	3	3
10	1	1	0	2
11	0	2	4	3
12	0	4	0	2
13	0	0	2	2
Brak odpowiedzi	2	8	6	1

Na drugim miejscu nauczyciele postulują, aby program był skorelowany z umiejętnościami i zdolnościami uczniów, aby rozwijał twórcze myślenie, powinien być dowcipny, ciekawy, łatwy, nieograniczający, jasny, prosty, czytelny, przejrzysty, wielostronny, pełny, konkretny, dający dobre przygotowanie merytoryczne.

Nauczyciele widzą potrzebę wprowadzania twórczego nauczania, jednakże włączenie w programy technologii informacyjnej nie jest dla nich sprawą priorytetową. 16% nauczycieli nie ma żadnych oczekiwań wobec programu nauczania.

TRZĘCI PROGRAMU NAUCZANIA ODDZIAŁUJĄCE NA TWÓRCZE ZDOLNOŚCI UCZNIÓW

Kolejne pytanie otwarte miało na celu uzyskanie sugestii nauczycieli odnośnie treści, jakie powinien zawierać program nauczania oddziałujący na twórcze zdolności uczniów.

52% nauczycieli nie udzieliło odpowiedzi na pytanie lub odpowiedziało „nie wiem”. Dane i kategorie zostały opracowane na podstawie materiału uzyskanego z udzielonych odpowiedzi.

Nauczyciele uważają, że program nauczania oddziałujący na twórcze zdolności uczniów powinien kłaść nacisk na kontakt z drugim człowiekiem oraz ścisły związek z życiem i sytuacją, w której funkcjonuje uczeń. Program ten powinien także zawierać treści związane z korzystaniem z mediów, w tym edukację medialną, informacyjną, informatyczną.

W obrębie zainteresowań badawczych znalazło się również zagadnienie potrzeb uwzględniania kształcenia medialnego w programie edukacyjnym, określanym jako twórczy. 78,5% nauczycieli uważa, że istnieje potrzeba uwzględnienia kształcenia medialnego w twórczym programie edukacyjnym. 21,5% nauczycieli nie ma na ten temat zdania.

Najbardziej charakterystyczne wypowiedzi, uzasadniające, dlaczego w programie edukacyjnym określonym jako twórczy należy uwzględnić kształcenie medialne, zostały ujęte w grupy.

MEDIA STWARZAJĄ MOŻLIWOŚCI ROZWOJU I POSZERZANIA WIEDZY

Do tej grupy został wybrany tekst respondenta mówiący, że „należy uwzględnić kształcenie medialne, ponieważ dzieci się nimi interesują”. Inny nauczyciel uważa, że media „pozwalają zrozumieć i utrwalić poznane treści i zjawiska”.

„są atrakcyjne i dają możliwości indywidualizacji”,

„kształcenie medialne daje większe możliwości rozwoju ucznia, który jest zmuszony do samodzielnego poszukiwania informacji”,

„kształcenie medialne urozmaica proces nauczania, przyciąga uczniów do zdobywania nowej wiedzy i umiejętności a także do podnoszenia na wyższy poziom umiejętności już zdobytych”.

„Kształcenie medialne powinno być stałym elementem życia. Kształcenie medialne oddziałuje polisensorycznie na jednostkę. Pozwala jej łatwiej podejmować decyzje i być otwartym na jej komunikaty. Powinno się uczyć odróżniania informacji „dobrych” od „złych”, uczyć selekcji wiadomości w zależności od zainteresowań”, poprzez media „zwiększają się możliwości uczniów – media aktywizują”.

MEDIA UMOŻLIWIJĄ ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW I POSZUKIWANIE INFORMACJI

Nauczyciele twierdzą m.in., że: „media poszerzają możliwości kształcenia, dają możliwości dodatkowych poszukiwań treści i rozwiązań”, „media umożliwiają wskazanie i rozwiązanie wielu problemów”, „w twórczym programie nauczania powinno się uwzględnić kształcenie medialne, dlatego, że umożliwia ono uczniom poznanie nowych sposobów poszukiwania wiedzy. Wyrabia umiejętność rozwiązywania problemów i również pobudza do selektywnego i refleksyjnego myślenia (Internet)”, „media pozwalają na zdobywanie informacji z wielu dziedzin, w szybki sposób, umożliwiają porównywanie, uogólnianie, łączenie wiadomości w całość”. Nauczyciele nie mają wątpliwości, że media „umożliwiają pogłębienie

wiedzy", „oddziałują na wiele zmysłów, wykorzystują wszystkie kanały przekazywania informacji. Pobudzają je i rozwijają, dają możliwości twórczego prezentowania wiadomości i docierania do informacji w wybrany przez siebie sposób (bazy danych, programy multimedialne, Internet)".

MEDIA WSPOMAGAJĄ TWÓRCZE NAUCZANIE

Ta kategoria objęła następujące poglądy:

„Korzystając tylko z książek pobudza się, co prawda wyobraźnię, ale nie na wszystkich to oddziałuje. Dzięki mediom można sprawdzić dźwięki, obrazy i umiejętnie „bawić się” próbując stworzyć coś własnego”. „media dają ogromne możliwości poznawczej jak i twórczej zmiany i tworzenia nowego”.

Inni twierdzą:

- „twórczo znaczą wszechstronnie, idąc dalej: skoro wszechstronnie to kształcenie medialne bezdyskusyjnie musi być ujęte w procesie wychowania człowieka”, „poprzez wykorzystanie mediów można wzbogacić uczniów o ciekawość świata, kształcić umiejętność tworzenia własnych pomysłów, określania i rozwiązywania problemów, skutecznie uczyć tolerancji”.

Nie brakowało głosu, że:

- „media wzbogacają, uatrakcyjniają nauczanie, pozwalają na zastępowanie metod podających metodami poszukującymi”.

Media „wzbogacają wybór środków dydaktycznych”, „mają duży wpływ na twórcze myślenie młodych osób, dzięki nim mogą oni poznać wiele aspektów jednego zagadnienia”, „media pozwalają na bogate interpretacje pomysłów”, „im bardziej różnorodne metody stosujemy tym bardziej zachęcamy siebie i uczniów do wykazania się twórczymi zdolnościami”.

MEDIA SĄ KONIECZNOŚCIĄ I NIEZBĘDNYM NARZĘDZIEM

„Media są niezbędne jak dla muzyka umiejętność gry na instrumentach”, „jest XXI wiek i odeszliśmy od liczydła”.

„Na obecnym etapie rozwoju mediów wszelkiego rodzaju nie ma innego wyboru”, czyli jest to konieczność.

„W społeczeństwie informacyjnym media są nieodłącznym elementem naszego życia”, „wymaga tego powszechność mediów w życiu” dodaje inny respondent. Media to „jeden z nieodzownych składników dzisiejszej edukacji”. Jest to narzędzie „niezbędne w społeczeństwie medialnym, jako warunek funkcjonowania w nim a więc i tworzenia”, „media są stałym elementem życia”.

Najczęściej przytaczanym powodem, dla którego w programie edukacyjnym określonym jako twórczy, należy uwzględnić kształcenie medialne są zmiany cywilizacyjne i związana z nimi konieczność wprowadzania mediów. Nauczyciele uważają, że media stwarzają możliwości rozwoju i poszerzania wiedzy poprzez aktywizację uczniów, dają szansę indywidualizacji pracy z uczniem, umożliwiają samodzielne poszukiwanie informacji. Twórczy program edukacyjny opierający się o media powinien zakładać naukę selektywności informacji i sposobów korzystania z nich. Badani zgodni są, co do przekonania, że media wspomagają twórcze nauczanie poprzez rozwój wyobraźni, dają pełne możliwości tworzenia „czegoś własnego”, wprowadzają elementy zabawy, pozwalają na wszechstronny rozwój. Media dają możliwości tworzenia własnych pomysłów, określania i rozwiązywania problemów, uczą tolerancji i posiadają moc wychowującą człowieka.

WNIOSKI DLA TEORII I PRAKTYKI EDUKACYJNEJ

Wyniki analizy jakościowej potwierdzają i pogłębiają obraz wyników analizy statystycznej. Nauczyciele rzadko na lekcjach korzystają z programów komputerowych, przyczyną tego stanu rzeczy jest brak wiedzy metodycznej w zakresie edukacji medialnej (brak umiejętności doboru środków i treści nauczania realizowanego w oparciu o komputery). Twórcze wykorzystanie komputerów w edukacji oznacza wykorzystywanie ich na lekcjach. Nauczycielom brakuje wiedzy jak media wykorzystywać i w jaki sposób zaadaptować je do potrzeb edukacji przedmiotowej. Trudno tu pominąć fakt, że obiektem badań byli

nauczyciele studiów podyplomowych związanych z technologią informacyjną, informatyczną i mediami. Można, więc było sądzić, że nauczyciele ci będą posiadać większe kompetencje w zakresie użytkowania mediów od pozostałej grupy nauczycieli. Wyniki ujawniają niski stan wiedzy metodycznej nauczycieli w zakresie komputerowego wspomaganie kształcenia oraz Technologii Informacyjnej i Komunikacyjnej³. Należy przewidywać, że nauczyciele nie objęci kursami komputerowymi i nie będący słuchaczami studiów podyplomowych w zakresie TI prezentują bardzo niski lub zerowy poziom przygotowania do wdrażania mediów w proces kształcenia.

Realizowany przez MEN program „Intel nauczanie ku przyszłości” zakłada, że do końca 2006 roku wszyscy nauczyciele zostaną objęci programem wdrażania Technologii Informacyjnej i komunikacyjnej w proces nauczania każdego przedmiotu. W obliczu uzyskanych badań zastanawia mnie efektywność tego programu, choć w pełni zgadzam się z jego założeniami. Realizacja programu wygląda następująco: nauczyciele odbywają 40 godzinny kurs przeprowadzany przez nauczyciela-lidera opierający się o konstrukt, na bazie, którego każdy nauczyciel może tworzyć własne dobrze opracowane materiały dydaktyczne i projektować lekcje. Ukończenie kursu i uzyskanie świadectwa nie gwarantuje jednak umiejętności wykorzystania mediów na lekcjach i wypełniania postulatu twórczego wykorzystywania mediów. Dlatego też uważam, że programy nauczania zarówno studiów podyplomowych TI jak i kursów komputerowych przeznaczonych dla nauczycieli powinny kłaść szczególny nacisk na twórcze wykorzystanie mediów oraz metodykę nauczania TIK. Zaliczenie przez nauczyciela tych modułów odbywałoby się na lekcji pokazowej danego przedmiotu przeprowadzonej w pracowni komputerowej pod kierunkiem metodyków nauczania TI. Skoro nauczyciele rozumieją, czym jest twórcze nauczanie to ta wiedza może być punktem wyjścia do poszukiwań twórczych zastosowań mediów. Zarys teoretyczny obszarów twórczości w mediach funkcjonuje i ma swoje odbicie w literaturze pedagogicznej. Teraz konieczne jest przybliżenie tej wiedzy i umiejętności nauczycielom, by mogli nie tylko wyobrazić sobie siebie w klasie przyszłości a móc w niej się realizować twórczo i wychowywać nowe pokolenia zdolnych i mądrych Polaków.

Właściwym wydaje się podsumowanie tej pracy stwierdzeniem, że podstawowym warunkiem efektywnego stosowania komputerów w nauczaniu jest odpowiednio przygotowany nauczyciel. Powinien on dobrze znać zarówno zagadnienia informatyczne jak i metodyczne i stosować je w rozwiązywaniu problemów i realizacji treści nauczania. Celem edukacji nauczycieli należy uczynić także korzystanie z mediów, by można było je określić mianem innowacyjności⁴.

³ B. Siemiendecki, *Technologie informacyjna w polskiej szkole. Stan i zadania*, Toruń 2003.

⁴ R. M. Aiken *Great Expectations: IFIP WG 3.1 Working Conference „Educational Software at Secondary Level”, 1989, s. 11–19.*